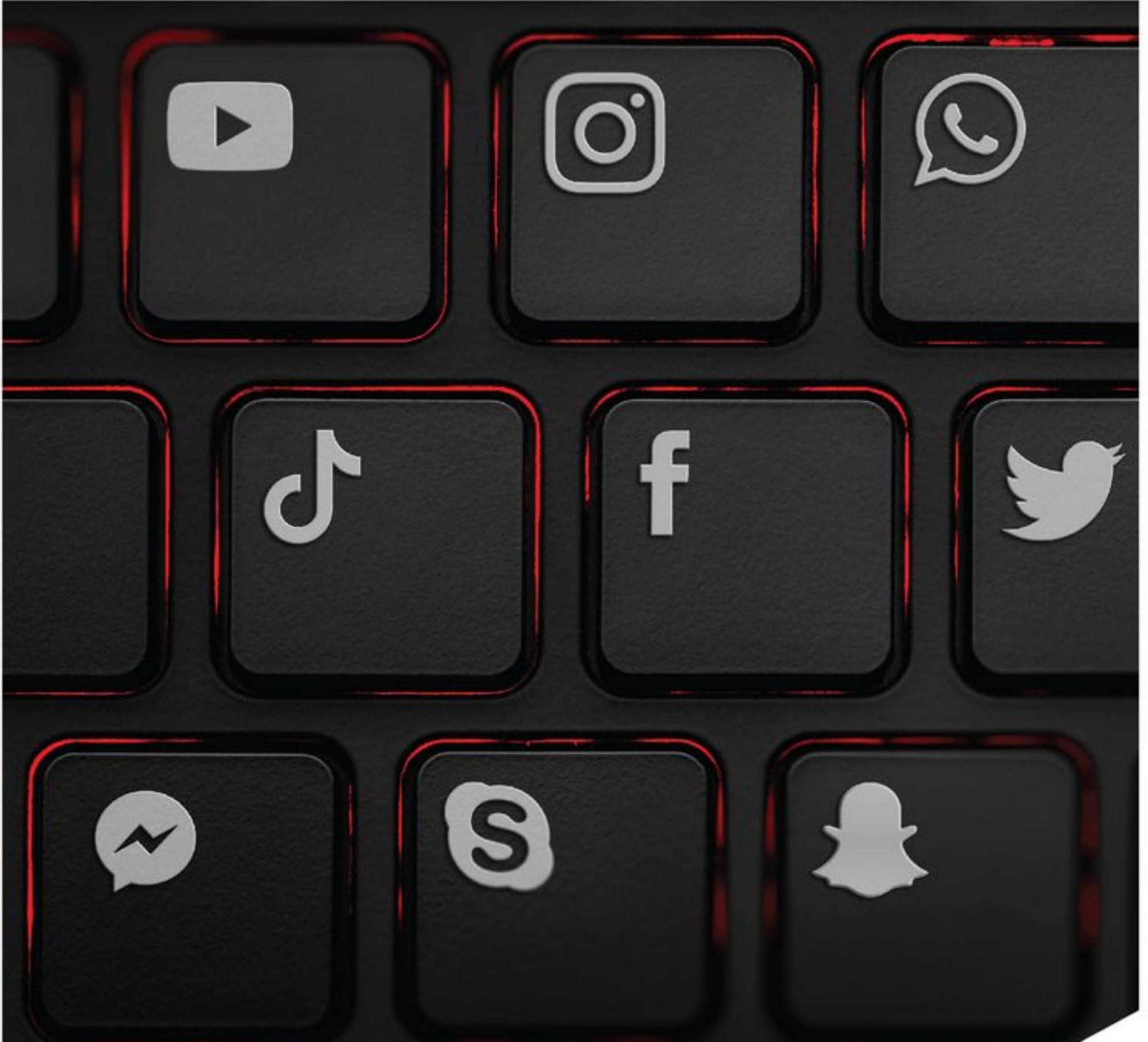

SANALA VEDA

Sosyal Medya ve DönüŖen Dindarlık

MUSTAFA DERViŖ DERELİ

Cemal Sofuoğlu
Türk-İslam
AraŖtırmaları
2019
Doktora Ödülü

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

kitapyurdu.com

SOSYOLOJİ

© Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya

SERTİFİKA NO: 50135

YAYIN NO: 227

ISBN: 978-605-2238-51-6

ALAN: Sosyoloji

ADRES VE İLETİŞİM

Sakarya Üniversitesi

Bilimsel Yayınlar Koordinatörlüğü

Esentepe/Serdivan/Sakarya

Tel: +90 264 295 5270

Fax: +90 264 295 5352

sauyayin@sakarya.edu.tr

twitter.com/sakaryauniyayin

SANALA VEDA

-Sosyal Medya ve Dönüşen Dindarlık-

YAZAR: MUSTAFA DERVİŞ DERELİ

EDİTÖR: MUSTAFA GÜNERİGÖK

REDAKSİYON: SİBEL AKIN

DİZGİ-TASARIM: GRİFFİN

BİRİNCİ BASKI: Haziran 2022

BASKI: Tarcan Matbaa

SERTİFİKA NO: 47663

ADRES

İvedik Cad. No: 417

Yenimahalle/Ankara

“Yayınemimize yayımlanması için gönderilen kitaplar kör hakemlik sürecinden geçmektedir.”

“Bu yayının BOOKCITES tarafından indekslenmiştir.”

SANALA VEDA

-SOSYAL MEDYA VE DÖNÜŞEN DİNDARLIK-

MUSTAFA DERVİŞ DERELİ

MUSTAFA DERVİŞ DERELİ

1986 yılında Konya'da doğdu. 2012'de yüksek lisans, 2018'de doktora çalışmasını tamamladı. 2015-2016 akademik yılında doktora çalışmaları kapsamında Duke Üniversitesi İslami Araştırmalar Merkezi'nde misafir araştırmacı olarak bulundu. *Bir Müslüman Sosyal Medyaya Nasıl Bakmalı?* (Beyan, 2021) adlı eserin yazarı olan Dereli; *Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi* (P. L. Berger - T. Luckmann, Albaraka, 2022) ile *Din Sosyolojisi Nedir?* (John Bird, Lotus, 2015, A. Taştan ile birlikte) isimli kitapların çevirilerini ve *Bir Şehrin Hafızası: Kayseri'de Sosyokültürel Hayat* (Büyüyen Ay, 2018, F. Karaarslan ile birlikte) ile *Medya ve İslamofobi* (Nobel, 2019, H. Aydın ve M. Eken ile birlikte) adlı eserlerin editörlüklerini yaptı. Halen Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı'nda akademik çalışmalarına devam etmekte ve aynı zamanda *Medya ve Din Araştırmaları (MEDİAD)* dergisinin editörlüğünü yürütmektedir. Başlıca ilgi alanları; sekülerleşme, dijital dünyada dindarlık, kimlik, şehir sosyolojisi ve toplumsal hafızadır.

İÇİNDEKİLER

YENİ BASKIYA ÖN SÖZ.....	9
GİRİŞ - PROBLEM VE METODOLOJİ.....	13

BİRİNCİ BÖLÜM

EKRANIN ARDINDAKİ DÜNYA:

KİMLİĞİN VE DİNİN DİJİTALLEŞMESİ.....	23
A. Geleneksel Dönemden Postmodern Döneme	
Kimliğin Serüveni.....	23
B. Kimlikten Dijital Kimliğe:	
Siber Uzamda Zaman, Mekân ve Beden.....	39
C. Kimliğin Dijital Halleri:	
Siber Uzam Aynasında Kimlik.....	49
1. Siber Uzam Çalışmalarının Düğüm Noktası:	
Kimliğin Dijitalleşmesi.....	49
2. Dijital Kimliklere Postmodern ve Modern Yaklaşımlar:	
Çevrimiçi-Çevrimdışı Yaşamlar Dilemması.....	53
a. Dikotomik Bir Ayrım Olarak	
Çevrimiçi-Çevrimdışı Kimlikler:	
Siber Uzamda Anonim Kimlikler	
Dönemi.....	53
b. Çevrimiçi ve Çevrimdışı Uzamlarda Akışkan	
Kimlikler: Siber Uzam Kimliklerinde	
Yeni Dönem.....	71
D. Dinin Dijital Halleri: Siber Uzam Aynasında Din.....	83

1. Medya-Din İlişkisine Dair Genel Bir Perspektif.....	83
2. Yeni Bir Etkileşim Alanı Olarak Dinin Siber Uzamda Görünürleşmesi: Kutsallık-Sekülerlik Sarkacında İnternet ve Din Çalışmalarının Serüveni.....	89
3. Siber Uzamın Kutsallaştırılması: Dijital/Çevrimiçi Din.....	100
4. Dijital/Çevrimiçi Din Pratiğindeki Temel Temalar.....	105
E. Çevrimiçi-Çevrimdışı Uzamlar Üzerinden Dini Kimliği Okumak.....	118

İKİNCİ BÖLÜM

EKRANLA DEĞİŞEN DÜNYA:

SOSYAL MEDYA ÇAĞINDA DİNİ HAYAT VE DİNDARLIK..	125
A. Niçin Sosyal Medyadayız?.....	125
B. Paylaşmaya Değer Bulmak.....	137
C. Kimliğin ve Dini Kimliğin Sosyal Medyadaki Yansıma Alanları.....	147
1. Like, Fav, Retweet: Beğenin Cazibesi.....	149
2. Gör(ün)mek ve Gözetle(n)mek: Akışkan Gözetim.....	158
3. Harcadığını Gösterdiğin Kadar Varsın: Akışkan Tüketim.....	172
4. Özçekimin Gücü: Fotoğraf ve Video Paylaşımı.....	186
5. Kamusal Alan-Özel Alan Geriliminde Mahremiyet.....	199
6. Görselin Sınırı ya da Mahremiyeti Zorlamak: Helal Romantizm.....	221
7. Sosyal Medya Ne Kadar Sosyalleştirir?.....	228
D. Akışkan Uzamlar Bağlamında Sosyal Medya Kimliği..	239
E. Dindarlığın Deneyimlenme Sahası Olarak Sosyal Medya.....	258
1. Paylaşımların Dini ve Fikhî Bağlayıcılığı.....	260
2. Dini İçerikli Paylaşım Yapmak: Tebliğ mi Gösteriş mi?.....	270

3. Din Anlatımı:	
Tele-Vaizlik ve Sosyal Medya Vaizliđi.....	286
4. Dini Bilgi Edinme: Otantiklik ve Güven Problemi..	308
5. Çevrimiçi Dini Topluluklar.....	320
6. Dini Otorite Sorunsalı.....	335
7. Sosyal Medyada Dinin Ritüel Boyutu.....	343
F. Dindarlar Sosyal Medyada Var Olmalı mı?.....	348
G. Sosyal Medyasız Bir Sabaha Uyanmak.....	357
SONUÇ.....	369
KAYNAKÇA.....	375
DİZİN.....	397

YENİ BASKIYA ÖN SÖZ

İnternet ve sosyal medya ortamları hayatımızı gün geçtikçe daha fazla kuşatıyor. Dijital toplum, dijital kültür, biyoteknoloji, yapay zekâ, posthümanizm, transhümanizm, metaverse gibi neredeyse her gün farklı kavramsallaştırmalarla karşı karşıya kaldığımız günümüzde dindarlığın nasıl şekillendiğini soruşturan bu kitabın temelde üç iddiası bulunmaktadır:

i. Dijital ağlar ile çevrimdışı/fiziki dünya, birbirinden bütünüyle ayrı uzamlar değil; tam aksine birbirini besleyen ve dönüştüren uzamlardır.

ii. Özellikle dilimizde yapay, sahte, gerçekliği olmayan gibi sıfatları çağrıştırdığı için “sanal” kelimesi, insanların büyük ölçüde kendi isimleriyle dahil oldukları ve çevrimdışı pratiklerle çevrimiçi etkileşimlerin giderek daha bütünleşik bir mahiyet arz ettiği sosyal paylaşım ağlarını açıklamada artık yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla bu kitabın üst başlığını teşkil eden “sanala veda”, internete veya internet aracılı ortamlara vedayı değil; çevrimdışı ve çevrimiçi uzamlar arasında kategorik ve dikotomik bir ayrıştırmaya sebebiyet veren “sanal” kelimesine veda etmek gerektiğine dikkat çekmekte ve böylece bir dönemin kapanıp yeni bir dönemin açıldığına işaret etmektedir. Nitekim son zamanlarda ismi giderek ön plana çıkan Metaverse evreninin tam da bahsini ettiğimiz yeni dönemi ima edercesine, çevrimdışı ve çevrimiçi pratiklerin ne-

redeyse birbirinden ayırlamayacağı yeni bir yaşam kurgusuna karşılık geldiği anlaşılmaktadır.

iii. Genel anlamda dijital ağlar, özel olarak ise sosyal medya, kimliklerimiz ve yaşam pratiklerimiz kadar dini hayatımızı ve dindarlığımızı da değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Dini hayat ve dindarlık özelinde yaşanan bu değişim ve dönüşüm de yine çevrimiçi ve çevrimdışı uzamlar arasındaki süregelen etkileşimlerin sonucunda gerçekleşmektedir. Başka bir ifadeyle bu araştırma, “sosyal medya dindarlığı” gibi birtakım kavramlardan hareketle sosyal medya ortamlarına özgü yeni bir dindarlık formunun ortaya çıktığına yönelik yaklaşımlara ve söylemlere mesafeli durmakta; bunun yerine, fiziki dünyada bizatihi deneyimlediğimiz dindarlığımızın sosyal medyayla birlikte bir dönüşüm içerisine girdiğini öne sürmektedir.

Bu eser, 2019 yılında çeşitli ödüllere (Prof. Dr. M. Cemal Sofuoğlu Türk İslam Araştırmaları Ödülü Doktora Birinciliği ve I. Muhammed İhsan Oğuz İlahiyat Araştırma Ödülleri Doktora Teşvik Ödülü İkinciliği) layık görülen ve 2020 yılında kitaplaştırılan doktora çalışmasının gözden geçirilmiş yeni baskısıdır. Kimliğin ve dini kimliğin dijitalleşme serüvenlerine yönelik geniş bir akademik soruşturma içermesinin yanı sıra dindarlığın dönüşümünü “akışkanlaşma” üzerinden derinleştirmeye çalışan bu kitap, Türkiye’deki muhafazakâr/dindar kesimin ve önde gelen dini grupların sosyal medya pratiklerini sahadan hareketle inceleyen ilk ve en geniş sosyolojik soruşturma olarak göze çarpmaktadır. Dijital din sosyolojisi araştırması niteliği taşıyan bu eserin ilk bölümü, konuyla ilgili kavramsal ve kuramsal çerçeveye yer verirken, ikinci bölümü 44 kişiyle yapılmış nitel saha araştırmasından elde edilen bulgulardan hareket etmektedir.

Bu araştırmanın ortaya çıkışında ve kitaplaştırılma sürecinde katkılarını hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli hocalarım Abdulvahap Taştan, Celaleddin Çelik, İlkay Şahin ve Mehmet Harmancı’ya; verimli tartışmalar yürüttüğümüz akademisyen dostlarım Abdullah Ömer Yavuz, Metin Eken, Fa-

ruk Karaarslan ve Sedat Doğan'a teşekkürü bir borç bilirim. Araştırma örneklemimi genişletme aşamasında bana destek olan arkadaşlarıma ve çalışmaya katılarak yöneltilen sorulara bütün içtenlikleriyle cevap veren görüşmecilere de teşekkür etmek isterim. Ayrıca Duke Üniversitesi'nde danışmanlığımı üstlenen Prof. Omid Safi'ye, yurt dışına gidiş sürecinde desteklerini gördüğüm Şahin Güven ve Ahmet Kurt'a, lise yıllarından itibaren teşviklerini sürekli olarak gördüğüm Ahmet Ay ve Abdullah Yiğit hocalarıma da çok teşekkür ederim.

Çalışmayı daha geniş bir kaynak ağı içerisinde gerçekleştirmemde ve bu süreci daha verimli şekilde yürütmemde desteklerini gördüğüm kurumlara da ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Bu çerçevede 2211-A Genel Yurt İçi Doktora Burs Programı'yla maddi destekte bulunan ve 2214-A Yurt Dışı Doktora Sırası Araştırma Burs Programı'yla Duke Üniversitesi İslami Araştırmalar Merkezi'nde bir yıl süreyle araştırma yapmama imkan tanıyan TÜBİTAK'a çok teşekkür ederim. Çalışma kapsamında ihtiyaç duyduğum sarf malzemelerinin ve bilhassa nitel veri analiz programı Nvivo Pro 11'in alımında destekleri bulunan Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'ne teşekkür ederim.

Teşekkürün en büyüğünü, küçüklüğümden bu yana bana sürekli olarak güven aşılayan ve kendilerini her daim yanımda hissettiğim anne ve babam hak etmektedir. Ve elbette akademik çalışmalarım için bana rahat bir ortam sağlayan ve fedakarlıklarda bulunan eşime ve neşeleriyle en büyük motivasyon kaynağımı oluşturan oğluma ve kızıma da çok teşekkür ederim. Son olarak eserin gözden geçirilmiş yeni baskısını yayımlamayı üstlenen Sakarya Üniversitesi Yayınları'na hassaten teşekkür etmek isterim.

Mustafa Derviş Dereli
Kayseri / Haziran 2022